

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів
Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

з

економічної теорії

на тему:

«Оцінка рівня тіньової економіки»

Студентки 2 курсу групи ФСГ-21

Дзядзін В.В.

Науковий керівник:

Проф., д. с.-г. н.

Гайда Ю.І.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Тернопіль – 2017

План

Вступ

1. Теоретичні аспекти поняття тіньової економіки та основні фактори впливу на її розвиток
2. Оцінка та аналіз масштабів тіньового сектору економіки України.
3. Шляхи, інструменти та засоби детінізації економіки: світовий та вітчизняний досвід.

Висновки

Список використаної літератури

Зміст

Вступ.....	4
1.Теоритичні аспекти поняття тіньової економіки та основні фактори впливу на її розвиток.....	5
2.Оцінка та аналіз масштабів тіньового сектору економіки України.....	10
3.Шляхи, інструменти та засоби детінізації економіки: світовий та внутрішній досвід.....	31
Висновки.....	36
Список використаної літератури.....	39

Вступ

Тема тінізації економіки є надзвичайно важливою у наш час, адже майже половина української економіки опинилася в тіні. Тінізація економіки України в умовах фінансово-економічної кризи набула тотального характеру і оцінюється окремими експертами й дослідниками обсягом до 60% ВВП.

Актуальність теми полягає у тому, що проблема тіньової економіки є однією з найбільших перешкод у становленні нашої держави у економічному аспекті, зростанню соціальних стандартів життя населення, здоровому перебігу економічних процесів та ефективності соціально-економічних відносин всередині країни та на міждержавному рівні.

Дослідження даної проблематики відображається у наукових роботах вітчизняних науковців, серед яких, зокрема: В. Базилевич, О. Барановський, В. Бородюк, А. Базилюк, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Геєць, П. Єщенко, Я. Жаліло, В. Засанський, Т. Ковальчук, І. Мазур, В. Мандибура, С. Огреба, О. Пасхавер, В. Попович, Т. Приходько, О. Турчинов, Т. Тищук, А. Чухно та ін.

Метою курсової роботи є дослідження явища тіньової економічної діяльності в Україні, оцінка та аналіз масштабів тіньового сектору та методів боротьби з нею.

Об'єктом дослідження даної курсової роботи є економіка України.

Предметом цієї роботи є розгляд тіньової економіки та аналіз масштабів тіньового сектору. Також у роботі пропонуються шляхи детінізації економіки України.

Тіньова економіка в сьогочасному суспільстві являє реальну загрозу національній безпеці держави. Тенденція тіньової економіки простежується у всіх країнах, має свої особливості, різниться розмірами поширення та формами прояву. Тіньова економіка - складне та багатостороннє явище. На сьогодні її об'єми створюють реальну загрозу нормальному розвитку легальної складової економіки України. Ось тому, проблема прояву, застереження та подолання процесів тінізації українського суспільства стає однією із ключових у сучасній економічній політиці країни.

1. Теоретичні аспекти поняття тіньової економіки та основні фактори впливу на її розвиток

Тіньова економіка – це одна із найбільш актуальних та болючих тем для українського народу. За даними різних експертів на сьогодні приблизно 40 – 60% економіки знаходиться у тіні. Такий відсоток є поза межею допустимої тінізації економіки, який може дозволити собі держава.

Тіньова економіка має тісні і легальні зв'язки з реальним сектором економіки, вона користується державними послугами, робочою силою або різними суспільними факторами. Така протиправна діяльність забезпечує отримання більшого прибутку, на який не накладається податок і спрямовується виключно на власне збагачення.

Варто сказати, що термін тіньова економіка прийшов до нас із закордону *blackeconomy*, *ghosteconomy* (з англ.). Економіка «поза державою» привернула увагу закордонних учених ще в 1930-х роках. В кінці 1970-х вона стала основною дисципліною для дослідження, а з 1980-х років – темою різних міжнародних конференцій.

Загалом, до тіньової економіки слід відносити всю економічну діяльність, котру з будь-яких причин не зачислено до ВВП країни. За такої дефініції структура тіньової економіки виглядатиме так:

- 1) неофіційна економіка;
- 2) фіктивна економіка;
- 3) підпільна економіка.

До першої частини відносять легальні види економічної діяльності, у межах якої має місце незафіксоване статистикою виготовлення товарів і послуг, укривання даної діяльності від окладів, від необхідності дотримання правових норм і стандартів (техніки безпеки, охорони довкілля) і т. д.; друга частина — це економіка приписів, спекулятивних домовленостей, а також хабарництво та будь-якого роду афер, пов'язана з отриманням та передачею грошей; третя частина — усі заборонені законом види економічного функціонування (виробництво наркотиків і торгівля ними, контрабанда, проституція і т. п.) або

хоч і схвалені законом, але здійснювані особами, котрі не мають на це права (наприклад, медичні послуги, які надають люди без належної професійної освіти).

Тіньова економіка – це різностороннє явище, яке має чималу кількість ознак і складників. Для абсолютного розуміння поняття «тіньова економіка» доречно було б розглянути класифікацію за головними її ознаками. Дана класифікація узагальнена в табл. 1.1. Класифікація тіньової економічної діяльності [1, с. 76]

Таблиця 1.1

Класифікація тіньової економічної діяльності

Тіньова економічна діяльність	
Класифікаційна ознака	Складники класифікації
За масштабністю тіньової економічної діяльності	Зовнішня
	Внутрішня:
	1. Загальнодержавна
	2. Галузева
	3. Регіональна
За чисельністю осіб, що виконують тіньову економічну діяльність	4. Локальна
	Одноосібна
За мотивуванням тіньової економічної діяльності	Колективна
	Навмисна
За постійністю здійснення тіньової економічної діяльності	Ненавмисна
	Разова
	Сезонна
За тривалістю здійснення тіньової економічної діяльності	Постійна
	Короткотермінова
	Середньо термінова
Залежно від стадії виробництва	Довготермінова
	Постачальницька
	Виробнича
	Збутова

Джерело: [1, с. 76]

Чимало видатних світових та вітчизняних економістів знайшли власний підхід до трактування визначення «тіньова економіка». На мій погляд,

найбільш вдалим є дефініція В. М. Поповича: «тіньова економіка – це такий стан розвитку кризових, криміногенних процесів в економіці, коли прибутки кримінального походження стали засобом вчинення нових, часто більш загрозливих злочинів, а одержані за рахунок їх вчинення прибутки припинили нести споживчий характер, а трансформувались у базу відтворення протизаконних капіталів і криміногенного потенціалу в усіх сферах цивільно-правових, організаційно-регулятивних і суспільно-економічних відносин» [2, с. 448].

Всю тіньову економіку щодо зв'язку з виробництвом можна поділити на дві частини: та, що пов'язана з виробництвом товарів і послуг, і та, що функціонує в сфері перерозподілу товарів і послуг, створених поза цією сферою.

Відповідно до видів тіньової економіки можна виділити три групи її суб'єктів. Перша група містить найбільш кримінальні елементи тіньової економіки: торговців наркотиками та зброєю, бандитів, грабіжників, найманих вбивців. Сюди ж можна віднести корумпованих представників органів влади, що беруть хабарі, торгують державними посадами й інтересами. За різними оцінками на частку діяльності цих суб'єктів припадає від 5 до 25% всієї тіньової економіки.

Друга група складається в основному з тіньовиків-господарників. До їхнього числа можна віднести підприємців, комерсантів, банкірів, промисловців й аграріїв, дрібних і середніх бізнесменів, включаючи «човників». Човники – приватні торговці, які їздять за кордон і повертаються назад, щоб продати товар, куплений за низькою ціною, за вищу ціну. Тепер більша частина товарів, які закупаються «човниками», надходить в Україну через легальних перевізників і на кордоні проходить стандартні процедури «розтаможування». Проте, існує велика кількість осіб, які намагаються обійти обов'язкові операції на таможні, і шляхом контрабанди та корупції. Вищеназвана група суб'єктів змушена йти в «тінь» головним чином тому, що витрати при їхній діяльності з існуючими правилами й законами економічної гри перевищують відповідні вигоди й

доходи. І, звичайно, якщо існують різні способи ухилення від сплати до державної казни відповідних стягнень, то чому б і не скористатись цим – менталітет українців.

Третя група - це наймані робітники як фізичної, так і розумової праці. До них можуть приєднуватися як дрібні, так і середні державні службовці, доходи яких, за існуючими даними, до 60% становлять хабарі. У цієї категорії осіб нефіксована діяльність є другорядною (неформальною) зайнятістю [10; с.147-148].

Виділяють три види факторів, які підтримують розвиток тіньової економіки: економічні, соціальні та правові. До економічних факторів належать:

- високі податки (на дохід);
- реструктуризація галузей господарської діяльності (індустріального і сільськогосподарського підприємства, сервісів, торгівлі);
- криза фінансової ладу і впливу його негативних ефектів на економіку в цілому;
- недосконалий хід приватизації;
- діяльність незареєстрованих економічних структур.

До соціальних факторів учені відносять:

- низький рівень життя населення, що підтримує розвиток невловимих видів економічної діяльності;
- високий рівень незайнятості і орієнтація частин жителів на отримання доходів будь-яким способом;
- нерівномірний розподіл ВВП.

До правових факторів належить:

- недосконалість законодавства;
- мізерна ефективність роботи правоохоронних органів з припинення протизаконної і злочинної економічної діяльності;
- недосконалість урядових інструментів координації намагань у боротьбі з різними економічними злочинствами [13].

Як зрозуміло, більшість факторів базуються на економічній ситуації в країні, тобто, є прямо залежні від законодавства, рівня життя, який панує серед населення та опирається на процес змін та реформ, які держава впроваджує. Ріст і розвиток тіньових відносин та операцій забезпечується в основному державними органами, які дозволяють цьому явищу бути. Також присутня підтримка з боку населення, яке змушене шукати альтернативніших шляхів заробітку і максимізації доходу.

Учені Левенсон та Мелоні стверджують, що нелегальна економіка формується ендогенно (через внутрішні мотиви) згідно з самоусвідомленням різних бізнесменів. Ведення бізнесу в гранях офіційної економіки має певні привілеї, розпочинаючи від шансу популяризувати свої товари, втім передбачає й недоліки, приміром фіксовані ціни на товари, які треба встановлювати відповідно до певних обмежень. Бізнесмени відрізняються між собою у способах керівництва своїми підприємствами, з часом вони починають усвідомлювати свої перспективи. Зазвичай бізнесмени засновують бізнес в неофіційному секторі для того, щоб ухилитися від високих витрат на дозвіл ведення бізнесу, пізніше, коли фірма стає досить великою, вона долучається до офіційної економіки для того, щоб мати здатність популяризувати свій продукт та запустити нові лінії виробництва [14, с. 27].

Згідно думки експертів тіньова економіка, як соціальне явище існуватиме допоки існуватиме державна форма організації суспільства. Це тому, що держава бере безпосередню участь у всіх економічних процесах.

2. Оцінка та аналіз масштабів тіньового сектору економіки України

Загальновідомо, що процес тінізації економіки має місце у всіх державах світу. Проте у різних країнах вона має свою форму та діапазон прояву, а тому має свій вплив на соціально-економічні та політичні процеси.

Гарантом охорони національних економічних інтересів зобов'язана виступати держава. Проте, в Україні іщенеприсутніконкретнінаціональні економічні інтереси та не організовано їхню неподільну систему. Це дає спроможність урядовцям різних ступенів виправдовувати свої діяння, завіряючи, що вони цілковито відповідають національним економічним інтересам.

Вважається, що якщо 5-10% економіки перебуває у тіні, це не чинить пагубного впливу на економіку країни, тобто не викликаєістотних порушень і вважаєтьсяприпустимим. При масштабах тіньового сектору в 30-50% ВВП постає критична маса, перевищення якої указує про діяльність у країні системи тіньових економічних відносин. Розширення тіньової економіки до зазначених розмірів призводить також до розбалансованості окремих сфер економіки, поглиблення некерованості та криміналізації суспільства.

В Україні, на превеликий жаль, склалася ситуація, коли обсяги розвитку такого економічного явища, як тіньова економіка, а також масштабитоварів та фінансових ресурсів, що обертаються у цьому секторі, досягнули розмірів, за яких їх недооцінка, неврахування призводять до неточностей у формулюванні макроекономічних показників, економічних та фінансових пропорцій, реальних економічних тенденцій, які є засадою для прийняття постанов щодо проведення заходів державної соціально-економічної політики.

Згідно зпоказниками Світового банку, у галузі світової тіньової економіки щорічно виготовляється товарів та надається послуг на 8 – 10 трлн дол. США[19]. Серед країн СНД Україна і надалі займає провідне місце. Швидкий ріст тіньової економіки розпочався у 1994 – 1998 роках і охоплював 65% від ВВП. На той час тіньовий сектор включав більшу часткуіндустріального виробництва, а саме паливно-енергетичного комплексу, сільського

господарства, приватизації. Своєрідною рисою цього етапу була підвищена потреба на готівку поза банками, темпи збільшення котрої практично удвоє перевищували темпи збільшення депозитних внесків у банківській системі. Чимало розповсюдження склали "неофіційні" готівкові розрахунки за різні "сервіси" (за облаштування телефонних ліній, реєстрацію фірм, перевірку санітарної, пожежної, податкової інспекцій тощо).

За підсумками експертів, до 50 % фінансового капіталу в Україні має "тіньове" походження, а неофіційний внутрішній валютний оборот (поза банками) являє близько 10 млрд. дол. США.

Посеред причин функціонування тіньової економіки можна виокремити дві провідні причини, які сприяли розвитку і чималому збільшенню вітчизняної тіньової економіки. По-перше, згідно з теорією трансформацій, перехід до будь-якої нової системи (тим більше такої проблематичної, як ринкова) на перших етапах закономірно може сприяти істотному примноженню тих основних прогалин і дефектів, які були властиві системі, що розпалась. По-друге, хоча старі владні структури перебутої держави і розпалися, проте не розпалися ті соціально-структуровані у минулому спільноти, що їх персоніфікували. Тобто залишилися люди, котрі входили до цих структур і які не тільки не втратили між собою набутих тісних взаємовідносин, проте й зараз продовжують підтримувати у недоторканості саме ті специфічні зв'язки, що залишаються побудованими на принципах і відносинах кругової корпоративної поруки, земляцтва, протекціонізму і кумівства. Саме це являється основою для створення і процвітання тіньового сектору в Україні [15, с. 71].

На сьогоднішній день проглядається тенденція, коли економічна діяльність суб'єктів, які займаються легітимними її видами, цілком свідомо переходить в тінь, через бажання обминути як обтяжливих бюрократичних процедур реєстрації, так і сплати податків. Статистика сільськогосподарської діяльності свідчить, що за останні 5 років більше ніж втриє зросли площини земельних наділів, які передано у користування населенню. Це спричинило зростання питомої ваги виготовлення першорядних продуктів

харчування, а саме овочів та фруктів в домашніх господарствах. На сьогоднішній день приблизно 50% харчових продуктів отримується з приватного виробництва або купується дешевше у тіньовій торгівлі.

Розчарування суб'єктів економічної діяльності в покращенні економічного та політичного становища спонукає їх завзято використовувати схеми укривання частини прибутків, у тому числі такі, як розповсюдження збитковості та невиконання зобов'язань в економіці.

Зріст рівня тіньової економіки заохочується надто діяннями зовнішніх негативних процесів, одним з яких є загострення політичних зв'язків з РФ і припинення економічних стосунків з нею. Це зумовлює негативний вплив у виді функціонування серйозної невідвладної території на сході держави, що теж утворює передумови для розросту підпільного бізнесу.

За попередніми розрахунками Міністерства економічного розвитку у 2016 році рівень тіньової економіки склав 34% від офіційного ВВП, що на 6 в.п. менше порівняно з показником 2015 року (рис. 2.1).

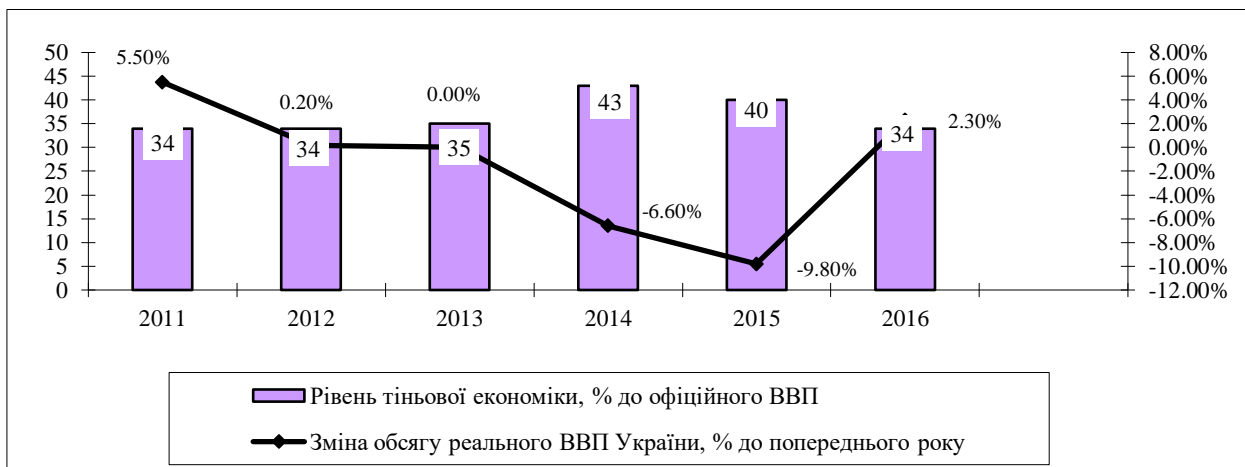

Рис. 2.1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до попереднього року)

Джерело: Держстат, розрахунки Міністерства економічного розвитку

Детінізація стала результатом:

- закріплення макроекономічної стабільності та відновлення економічного зростання (за підсумком 2016 року реальний ВВП зріс на 2,3%,

індекс споживчих цін у розрахунку грудень до грудня склав 112,4% (43,3% у 2015 році), що стало наслідком збільшення пропозиції на внутрішньому ринку при помірній волатильності обмінного курсу). У 2016 році упродовж березня-липня та жовтня-листопада спостерігалась ревальвація гривні на 6% та 2,2% відповідно. Як наслідок, темпи девальвації у 2016 році (11,9%) були значно меншими, ніж, зокрема, у 2015 році (у 1,5 раза порівняно з 2014 роком);

- поліпшення бізнес-клімату в умовах проведення політики дерегуляції підприємницької діяльності, що, у свою чергу, сприяло зростанню довіри інвесторів та нарощенню притоку прямих інвестицій. Чистий приріст прямих інвестицій за 2016 рік склав 3,3 млрд. дол. США проти 3,0 млрд. дол. США за 2015 рік. Відповідно до рейтингу Doing Business-2017 Україна посіла 80 місце серед 190 країн; у рейтингу Doing Business-2016, уточненому відповідно до методології, застосованій в останньому Звіті, Україні належало 81 місце серед 189 країн;

- поступової легалізації відносин на ринку праці внаслідок зниження ЄСВ та, як наслідок, послаблення навантаження на фонд оплати праці. Водночас динаміка детінізації стримується досі невирішеними проблемами, що негативно позначається на показниках розвитку економіки країни в цілому. Це, зокрема:

- збереження значних викликів стабільності фінансової системи країни в умовах триваючого збанкрутіння банків та виведення їх з ринку;

- утримання напруги у міжнародних відносинах з РФ;

- наявність територій, непідконтрольних владі, утворених у ході військової агресії на території країни;

- низька довіра до інститутів влади.

Відповідно до Звіту про Глобальний індекс конкурентоспроможності (ГІК) 2016/2017 ефективність державних та суспільних установ (поряд з рівнем розвитку фінансового сектору та макроекономічним середовищем) залишається одним з найбільших конкурентних “провалів” економіки України (129 місце серед 138 країн). Низька позиція у рейтингу за даним субіндексом засвідчує, що

адміністративні та правові умови, в яких діють суб'єкти господарювання, залишаються несприятливими через незмінно високий рівень корупції, відсутність ефективної судової системи та належного захисту прав власності. Зазначені чинники негативно впливають не лише на бізнес-клімат в країні, а й на довіру суспільства до держави у цілому.

Отже, результативність процесу детінізації економіки є похідною від спроможності держави створити сприятливі умови для нарощення суб'єктами господарювання ділової активності в легальній економіці.

Усі чотири методи, з використанням яких здійснюється оцінка рівня тіньової економіки, показали зменшення рівня порівняно з 2015 роком. Зокрема:

- за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” зменшення рівня тіньової економіки склало 7 в.п. (до 50% від обсягу офіційного ВВП);

- метод збитковості підприємств показав зменшення рівня тіньової економіки на 6 в.п. до 20% від обсягу офіційного ВВП (оцінку здійснено без урахування результатів діяльності банків), що відбулося значною мірою завдяки скороченню обсягу отриманих збитків підприємствами усіх ВЕД поряд з суттєвим покращенням фінансового становища підприємств ВЕД “Професійна, наукова та технічна діяльність”¹;

- електричний метод зафіксував зменшення рівня тіньової економіки на 4 в.п. до 31% від обсягу офіційного ВВП;

- рівень тіньової економіки за монетарним методом зменшився на 3 в.п. (до 27% відповідно).

Кожен метод розрахунку рівня тіньової економіки охоплює певну сферу національної економіки (з відповідно різною часткою в ній нелегального сектору). Тому лише інтегральний показник рівня тіньової економіки є комплексним індикатором, що повною мірою характеризує таке явище, як тіньова економіка.

Хоча метод “витрати населення – роздрібний товарооборот”, як зазвичай, зафіксував високий рівень тіньової економіки (50% від обсягу офіційного ВВП), проте порівняно з показником 2015 року його зменшення склало 7 в.п. Скорочення обсягів витрат населення на товари, що реалізуються у “тіні”, отримане в умовах перевищення темпів зростання обсягів продажу населенню споживчих товарів у легальному секторі (на 12,8% порівняно з обсягом 2015 року) над темпами зростання скорегованих грошових витрат населення на придбання споживчих товарів (+8,2% відповідно). Слід зауважити, що тенденція до зменшення рівня тіньової економіки за цим методом формувалась у 2015 році (на тлі звуження споживчого попиту в умовах скорочення реальної заробітної плати та високої заборгованості з виплати заробітної плати) та продовжилась у 2016 році (в умовах зменшення навантаження на фонд оплати праці при застосуванні зменшеної ставки ЄСВ у розмірі 22% та, як наслідок, зростання реальної заробітної плати та відчутного розширення платоспроможного попиту).

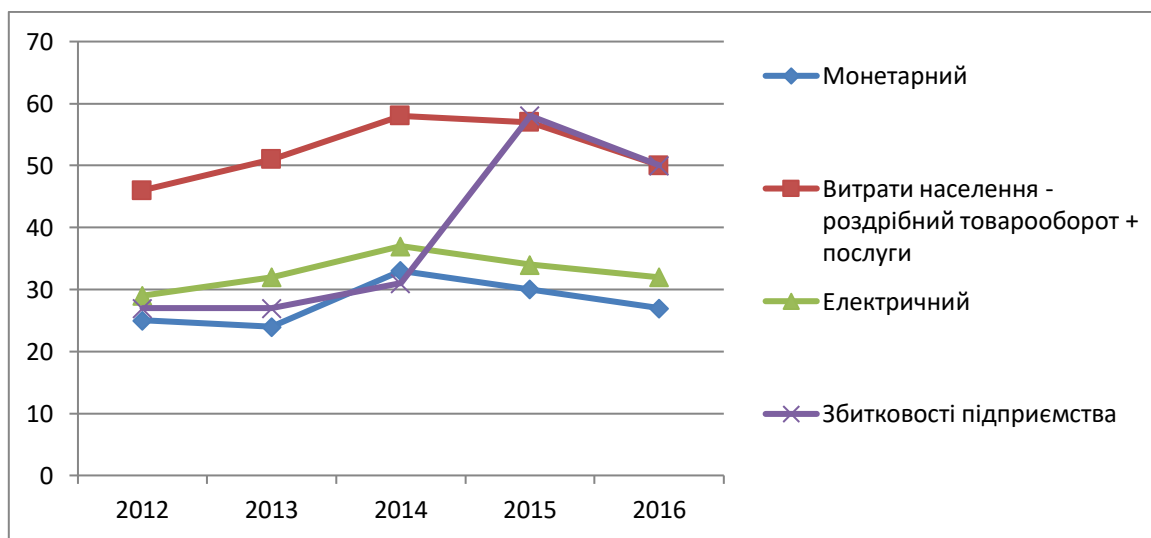

Рис. 2.2. Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

На тлі сповільнення інфляційної динаміки, підвищення мінімальної заробітної плати з 01.05.2016 на 5,2% (до 1450 грн.) та зменшення ставки ЄСВ2,

починаючи з травня 2016 року, вперше за останні 2 роки спостерігалось зростання реальної (з урахуванням інфляції) заробітної плати, яке за підсумком 2016 року склало 9,0% до 2015 року.

Зменшення рівня тіньової економіки відносно показника 2015 року зафіксував також удосконалений Мінекономрозвитку метод “витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги” (57% від обсягу офіційного ВВП).

Метод “витрати населення – роздрібний товарооборот” удосконалено шляхом:

- дооцінки обсягів “тіньових” комерційних послуг, що надаються населенню суб’єктами господарювання;
- включення у розрахунок обсягу продажу домогосподарствами сільськогосподарської продукції на неформальних ринках.

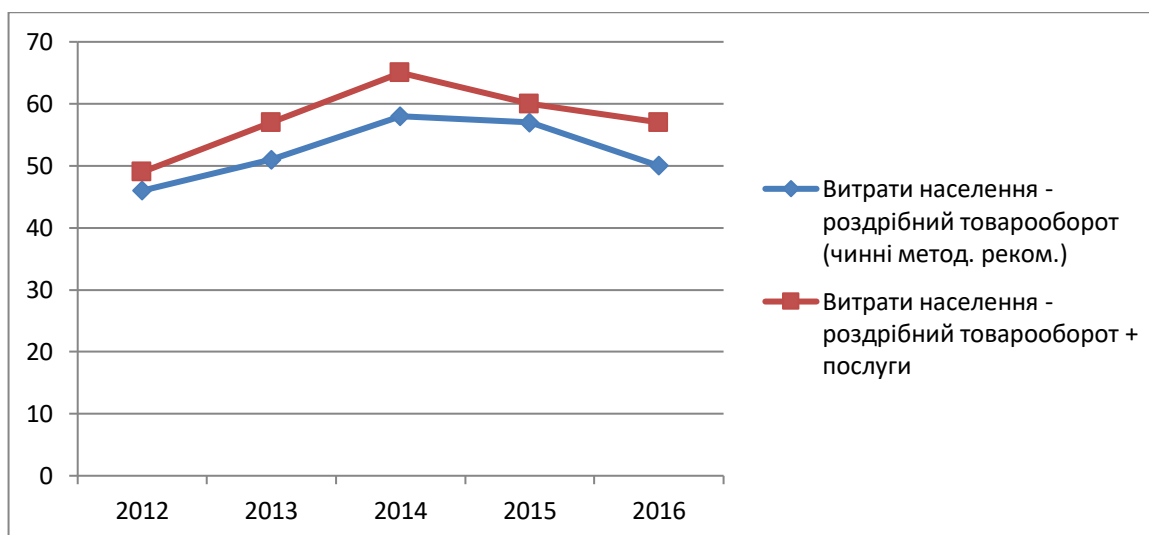

Рис. 2.3. Рівень тіньової економіки за чинною та удосконаленою редакцією методу “витрати населення – роздрібний товарооборот”, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

Показник рівня тіньової економіки, розрахований за методом збитковості підприємств, у 2016 році склав 20% від офіційного ВВП, що на 6 в.п. менше, ніж у 2015 році. відповідно до методології розрахунку за методом збитковості підприємств тенденція до зменшення рівня тіньової економіки формується в

умовах збільшення обсягу прибутків або скорочення обсягу збитків суб'єктів господарювання.

Позитивна динаміка рівня тіньової економіки за цим методом формувалась в умовах дії упродовж 2016 року таких чинників:

- зміцнення макроекономічної стабільності на тлі налагодження міжгалузевих зв'язків в економіці та формування нових;
- відновлення довіри суб'єктів господарювання до вітчизняної економіки на тлі позитивно сприйнятих ними нових економічних реформ;
- зменшення негативного впливу девальвації офіційного курсу гривні до долара США на результати діяльності суб'єктів господарювання, що сприяло активізації їх виробничої діяльності та, як наслідок, скороченню обсягу збитків, отриманих підприємствами усіх ВЕД. Це, у свою чергу, обумовило поступове покращення фінансового результату діяльності підприємств. За підсумком 2016 року отримано позитивний фінансовий результат діяльності підприємств в обсязі 75,7 млрд. грн.;
- суттєве покращення фінансового становища підприємств ВЕД “Професійна, наукова та технічна діяльність” на тлі збільшення тарифів на газ.

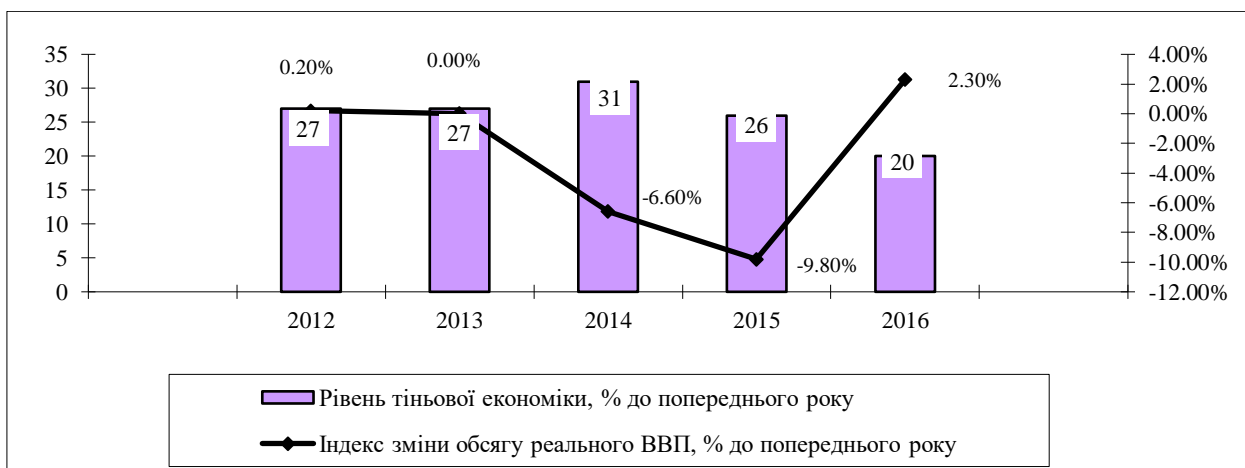

Рис. 2.4. Динаміка рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств, у % до рівня офіційного ВВП

Джерело: Держстат, розрахунки Мінекономрозвитку

Тенденцію до зменшення рівня тіньового сектору за підсумком 2016 року зафіксовано в усіх основних агрегованих ВЕДЗ. Зокрема, зменшення рівня

тіньової економіки в оптовій та роздрібній торгівлі у 2016 році відносно показника 2015 року склало 11 в.п., у переробній промисловості – 9 в.п., у добувній промисловості – 8 в.п., у будівництві – 7 в.п., у транспорті – 6 в.п., у ВЕД “Фінансова та страхова діяльність” та у ВЕД “Операції з нерухомим майном” – 5 в.п. у кожному, у ВЕД “Сільське, лісове та рибне господарство” – 3 відсоткових пункти. При цьому порядок розміщення ВЕД за величиною частки тіньового сектору порівняно з 2015 роком майже не змінився.

Доволі великим залишається рівень тіньового сектору у добувній промисловості і розробленні кар’єрів (44% від рівня офіційного ВДВ даної галузі), що обумовлено, передусім, розташуванням переважної частини підприємств даного ВЕД на території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, поряд із збереженням високого рівня монополізації на ринку продукції зазначеного ВЕД. Традиційно низьким рівень тіньової економіки залишається у ВЕД “Сільське, лісове та рибне господарство” – 9% від рівня офіційного ВДВ даної галузі.

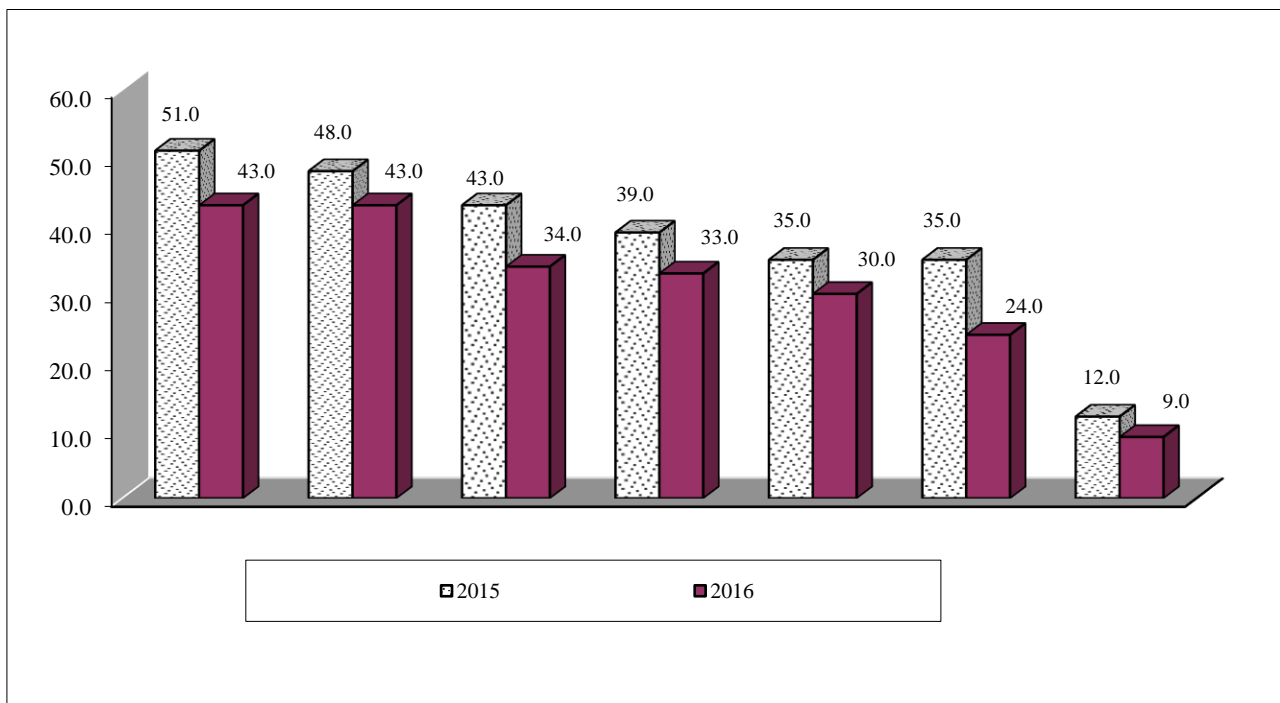

Рис. 2.5. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від офіційного обсягу ВДВ відповідного ВЕД

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

Лідерами у детінізації відносин серед ВЕД за підсумками 2016 року стали оптова та роздрібна торгівля, переробна та добувна промисловості.

У сфері оптової та роздрібною торгівлі за підсумками 2016 року частка тіньового сектору зменшилася на 11 в.п. до 24%, що стало наслідком скорочення обсягу отриманих підприємствами збитків у 2,5 разів (до 37,4 млрд. грн. у 2016 році) при зростанні обсягу прибутків підприємств у 1,2 разів (до 43,2 млрд. грн. Відповідно).

Відновлення споживчого попиту домогосподарств на тлі зростання реальної заробітної плати та уповільнення цінової динаміки на внутрішньому ринку обумовили зростання обороту роздрібною торгівлі на 4% (проти “-” 19,8% у 2015 році). Наслідком активізації виробничої діяльності в реальному секторі економіки (зокрема, у переробній промисловості, сільському господарстві та будівництві) стало зростання оптового товарообороту підприємств на 4,9% (проти “-” 12,2% відповідно).

Зменшення рівня тіньової економіки у переробній промисловості за підсумками 2016 року склало 9 в.п. (до 34% від офіційного обсягу ВДВ), що обумовлено скороченням обсягу збитків підприємств галузі у 1,9 разів (до 100,1 млрд. грн. у 2016 році) при зростанні обсягу ВДВ галузі у 1,2 рази (до 286,6 млрд. грн.).

За даними Держстату, у 2016 році суттєво скоротилися збитки підприємств усіх галузей переробної промисловості, що зумовило покращення фінансового стану підприємств. При цьому сальдований фінансовий результат діяльності підприємств все ще залишається негативним. Найбільший негативний фінансовий результат отримано підприємствами галузей:

- виробництва хімічних речовин і хімічної продукції – 21,6 млрд. грн. (“-” 34,3 млрд. грн. у 2015 році);
- металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів” –10,5 млрд. грн. (“-” 44,7 млрд. грн.).

Рівень тіньової економіки у добувній промисловості і розробленні кар’єрів зменшився порівняно з 2015 роком на 8 в.п. до 43% від ВДВ галузі.

Зазначене зменшення обумовлено скороченням обсягу збитків, отриманих підприємствами галузі у 1,8 разів порівняно з 2015 роком до 48,6 млрд. грн. у 2016 року при збільшенні обсягу прибутків майже утричі (до 20,9 млрд. грн. у 2016 році).

Рівень тіньової економіки, розрахований за електричним методом, зменшився порівняно з 2015 роком на 4 в.п. і склав 2016 році 31% від рівня офіційного ВВП. Розрахунково це стало результатом збільшення обсягу реального ВВП у 2016 році більшими темпами (на 2,3%), ніж обсягу внутрішнього споживання електроенергії, за вирахуванням споживання на комунально-побутові потреби (на 0,9% відповідно), що відбулося в умовах запровадження суб'єктами господарювання та населенням заходів із забезпечення енергозбереження. При цьому слід зазначити, що політика з ефективного використання енергоресурсів найбільшого поширення набула на тлі підвищення тарифів на електроенергію та газ. Відповідно, можна зробити припущення, що за умови дотримання попередніх умов використання енергоресурсів зменшення рівня тіньової економіки за цим методом було б меншим.

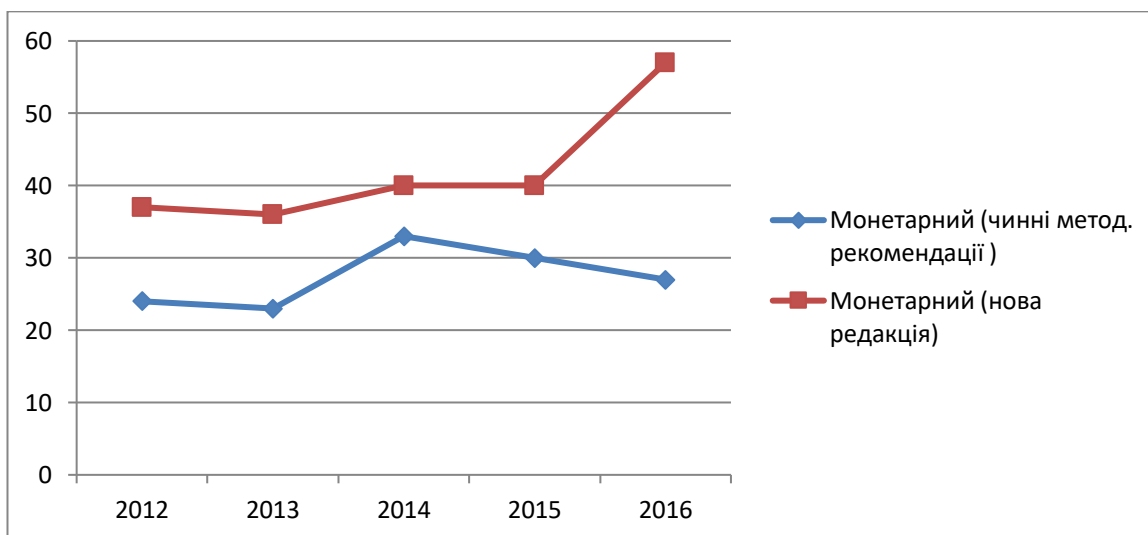

Рис. 2.6. Рівень тіньової економіки за чинною та удосконаленою редакцією монетарного методу, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

Рівень тіньової економіки, розрахований з використанням монетарного методу, скоротився порівняно з показником 2015 року на 3 в.п. до 27% від ВВП. Водночас удосконалений Мінекономрозвитку монетарний метод (методологічні положення розрахунку за яким наразі апробуються) зафіксував відсутність змін у рівні тіньової економіки, що, на нашу думку, є більш адекватною оцінкою процесів детінізації саме за цим методом в умовах утримання питомої ваги обсягу готівкових коштів у грошовій масі незмінною (28,5% станом на 01.01.2017 проти 28,4% станом на 01.01.2016) при збільшенні номінального обсягу готівкових коштів відносно обсягу 2015 року, що відбулося на тлі розширення споживчого попиту населення у 2016 році.

Монетарний метод удосконалено шляхом внесення таких змін:

- за базовий рік прийнято умовний рік, в якому всі операції здійснюються на безготівковій основі. Як наслідок, обсяг готівкових коштів дорівнює “нулю” ($M0b = 0$), й, відповідно, рівень тіньової економіки також є нульовим. За таких умов будь-яке збільшення обсягу готівки створює потенційні можливості для розвитку тіньової економіки;

- з методичних положень розрахунку рівня тіньової економіки за монетарним методом виключено модифікований метод (який згідно з чинною редакцією Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки є складовою частиною монетарного методу).

Одна з головних загроз, які несе в собі тіньова економіка, полягає у спотворенні законів та інструментів ринку, а, отже, основ побудови збалансованої економічної системи. Тому зусилля Уряду країни концентруються на запровадженні заходів, спрямованих на мінімізацію впливу системних чинників тінізації економіки, які залишаються актуальними, а саме:

- високий рівень корупції. За даними рейтингу “Індекс сприйняття корупції 2016” за рівнем корупції Україна посідає 131 місце із 176 країн;
- низька ефективність функціонування органів судової системи;

- рівень незалежності судової влади та рівень ефективності правової системи в арбітражному врегулюванні оцінюються міжнародними експертами надзвичайно низько (відповідно на 129 і 121 місцях у рейтингу ГІК 2016/2017);
- недостатній захист прав на рухомому та нерухомому власність, включаючи права на фінансові активи. За даними рейтингу ГІК 2016/2017 Україна знаходиться на 131 місці за рівнем захисту прав власності та на 125 місці за рівнем захисту прав інтелектуальної власності;
- непередбачуваність змін у податковому законодавстві, що не дозволяє суб'єктам господарювання вибудувати стратегію розвитку, сумісну з державною податковою політикою, та, водночас, спричиняє збільшення кількості помилок економічних суб'єктів при нарахуванні та сплаті податків і зборів.

З метою усунення адміністративно-регуляторних бар'єрів, які стримують діяльність суб'єктів господарювання, упродовж 2016 року органами державної влади вживалися заходи з спрощення діяльності суб'єктів господарювання, дерегуляції підприємницької діяльності, серед яких:

- посилено правову основу забезпечення захисту прав власності, економічних інтересів громадян та інвесторів, а також зменшення ризиків незаконного заволодіння майном (Закон України від 06.10.2016 № 1666-VIII “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності”);
- затверджено оновлений план заходів щодо дерегуляції господарської діяльності, спрямованих на створення сприятливого бізнес-клімату в країні (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № 615-р);
- нормативно закріплено можливість одержання фізичними та юридичними особами інформації з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань у режимі вільного доступу до його даних (наказ Мін'юсту від 09.02.2016 № 359/5 “Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб –

підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи”, зареєстрований в Мін’юсті від 09.02.2016 за № 200/28330; наказ Мін’юсту від 23.03.2016 № 784/5 “Про затвердження Порядку функціонування порталу електронних сервісів юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи”, зареєстрований в Мін’юсті від 23.03.2016 за № 427/28557);

- впорядковано нормативно-правове поле з питань державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності з метою захисту від зайвого втручання посадових осіб контролюючих органів у діяльність суб’єктів господарювання при проведенні заходів державного нагляду (контролю) (Закони України від 03.11.2016 № 1726-VIII “Про внесення змін до Закону України “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності” щодо лібералізації системи державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності” та від 03.11.2016 № 1727-VIII “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства у сфері державного нагляду (контролю)”);

- впроваджено європейські підходи до комунікації та співпраці держави і бізнесу, передбачено обов’язковість проведення консультацій з представниками бізнесу під час розробки проектів регуляторних актів та здійснення аналізу регуляторного впливу, запроваджено обов’язковість проведення розробниками проектів регуляторних актів економічного аналізу вигод та витрат, а також М-Тесту(15.03.2016 набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1151 “Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2004 р. № 308”);

- створено умови для спрощення та скорочення часу на проведення митних процедур завдяки застосуванню принципу “єдиного вікна” при здійсненні всіх видів контролю з використанням електронних засобів передачі інформації (постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2016 № 364 “Деякі питання реалізації принципу “єдиного вікна” під час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного,

екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю”, набрала чинності з 01.08.2016);

- підвищено вимоги до якості обслуговування населення в центрах надання адміністративних послуг шляхом внесення змін до примірного положення про центр надання адміністративних послуг та його регламенту (постанови Кабінету Міністрів України від 31.08.2016 № 565 і від 22.09.2016 № 652);

- актуалізовано План дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу “Ведення бізнесу” (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2016 № 926);

Протягом 2016 року органами Держаудитслужби проведено майже 2,7 тис. контрольних заходів на понад 2,4 тис. підприємствах, в установах та організаціях. Загалом за результатами ревізій та перевірок виявлено втрат фінансових і матеріальних ресурсів на понад 2,6 млрд. гривень. Зокрема внаслідок неправомірних дій окремих керівників, реалізації товарів, робіт та послуг за заниженими цінами, безоплатного надання в оренду природних і матеріальних ресурсів тощо бюджетами усіх рівнів, бюджетними установами та організаціями, підприємствами втрачена можливість отримати належні їм доходи на суму майже 1,3 млрд. грн., у тому числі бюджетами усіх рівнів – на суму більше 440,2 млн. гривень.

На понад 1,9 тис. підприємств, в установах і організаціях встановлено більше 1,3 млрд. грн. незаконних і не за цільовим призначенням проведених витрат та недостач матеріальних і фінансових ресурсів, у тому числі майже 780,4 млн. грн. – по операціях з бюджетними коштами.

Найбільш масштабними та розповсюдженими фінансовими порушеннями, які призвели до втрат ресурсів, є:

- реалізація суб'єктами господарювання товарів, робіт чи послуг (крім користування, оренди) безоплатно або за заниженими цінами – майже 351,8 млн. грн.;

- незаконні витрати внаслідок оплати завищеної вартості виконаних робіт та/або наданих послуг, а також завищення кількості чи вартості придбаних товарів – 264,6 млн. грн.;

- ненарахування і неперерахування (неповне перерахування) надходжень до загального та спеціального (крім спецфонду бюджетних установ) фондів бюджету – близько 206,6 млн. грн.;

- ненарахування та неперерахування державними та комунальними підприємствами частини прибутку до бюджету – понад 156,9 млн. грн.;

- незаконні виплати фізичним особам (компенсацій, допомог, пільг та субсидій, пенсій, стипендій), у тому числі тим, які не мали права на їх отримання, або у завищених розмірах – понад 148,9 млн. грн.;

- нецільові витрати – майже 140,1 млн. грн.;

- списання коштів на видатки/витрати без отримання товарів, робіт чи послуг або в обсягах, вищих від їх фактичної вартості – понад 138,6 млн. грн.;

- проведення незаконних (зайвих) виплат по заробітній платі – понад 111,7 млн. грн.;

- недостачі коштів та матеріальних цінностей – 80,1 млн. грн.;

- ненарахування та/або невжиття заходів щодо стягнення сум штрафних санкцій, передбачених умовами договору – 71,3 млн. грн.;

- незаконне відчуження майна – 68,3 млн. грн.;

- безпідставне покриття витрат фізичних або юридичних осіб, в тому числі при відсутності в обліку дебіторської заборгованості – понад 58,6 млн. грн.;

- втрата доходів через списання дебіторської заборгованості – майже 55,4 млн. грн.;

- зайве виділення (отримання) бюджетних коштів юридичним особам, одержувачам внаслідок завищення відповідних розрахунків або які не мали права на їх отримання – 51,4 млн. грн.;

- ліквідація (знищення, розбирання) майна, проведена всупереч законодавству – понад 51,3 млн. грн.;

- покриття за рахунок загального фонду кошторису витрат спеціального фонду (без відновлення касових видатків загального фонду) – близько 46,0 млн. грн.;

- сплата внесків до державних цільових фондів по незаконних сумах по оплаті праці або за завищеною ставкою збору – майже 42,7 млн. грн.;

- недоотримання доходів від реалізації бюджетними установами безоплатно товарів, послуг від господарської діяльності – понад 29,0 млн. грн.;

- понаднормове списання по обліку матеріальних цінностей, що відсутні в наявності – 23,4 млн. грн.;

- недоотримання суб'єктами господарювання належних надходжень за майно, надане у користування, оренду – 22,7 млн. грн.;

- здійснення витрат на благодійну, спонсорську та іншу безповоротну допомогу понад визначені обсяги або з перевищенням граничного розміру – 22,6 млн. грн.;

- здійснення за рахунок бюджету одного рівня видатків, які відповідно до бюджетного законодавства мають здійснюватись з бюджету іншого рівня – 22,4 млн. грн. тощо.

Органами Держаудитслужби вжито заходів, завдяки яким протягом 2016 року забезпечено відшкодування втрат фінансових і матеріальних ресурсів на загальну суму понад 611,5 млн. гривень. До бюджетів, бюджетних установ і організацій та підприємств надійшло майже 141,3 млн. грн., а також забезпечено відшкодування і поновлення незаконних, нецільових витрат та недостач ресурсів на загальну суму понад 470,2 млн. гривень.

За результатами аналізу державних закупівель (без виходу на об'єкт контролю шляхом запиту документів) органами Держаудитслужби протягом звітнього періоду попереджено порушень у сфері державних закупівель на загальну суму 4,7 млрд. гривень, з них відмінено конкурсні торги на загальну суму 3,8 млрд. грн. та розірвано укладених договорів на суму 889,9 млн. гривень.

За результатами проведених контрольних заходів загалом органами Держаудитслужби подано 1,7 тис. висновків та пропозицій щодо застосування фінансових санкцій до порушників фінансово-бюджетної дисципліни, з яких застосовано понад 1,4 тис., а саме: у 139 випадках призупинено бюджетні асигнування, у 1194 – зупинено операції з бюджетними коштами та 114 об'єктам контролю – розпорядникам бюджетних коштів зменшено бюджетні призначення/асигнування на загальну суму майже 30,3 млн. гривень.

З метою вжиття відповідних заходів до порушників фінансової дисципліни органами Держаудитслужби до правоохоронних органів у 2016 році передано 1,4 тис. ревізійних матеріалів. За матеріалами проведених контрольних заходів правоохоронними органами розпочато 669 досудових розслідувань. Реалізуючи право на звернення до суду в інтересах держави органами Держаудитслужби у 2016 році пред'явлено 143 позови до суду щодо відшкодування втрат фінансових і матеріальних ресурсів на загальну суму понад 62,2 млн. гривень. Ініційовано також 376 цивільних позовів перед органами прокуратури, об'єктом контролю або його органом управління, іншим державним органом.

До Держфінмоніторингу направлено 90 повідомлень про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, на суму майже 4,3 млрд. гривень.

За порушення фінансово-бюджетної дисципліни до адміністративної відповідальності притягнуто понад 5,4 тис. посадових осіб. Загальна сума накладених адміністративних стягнень склала понад 1,8 млн. гривень. До дисциплінарної відповідальності притягнуто 1081 посадову особу, з яких 134 – звільнено із займаних посад, до матеріальної – 771 особу.

Протягом 2016 року Державною фіскальною службою України та її територіальними органами проведено роботу з виявлення суб'єктів мінімізації податкових зобов'язань, які формували фіктивний податковий кредит та надавали його платникам податків реального сектору економіки. Упродовж 2016 року підрозділами податкового та митного аудиту ДФС проведено майже

18,5 тис. перевірок суб'єктів господарювання (у тому числі понад 3,6 тис. планових та майже 14,9 тис. позапланових перевірок), за результатами яких сума донарахованих грошових зобов'язань, що підлягає погашенню, становить понад 6,1 млрд. гривень. Органами досудового розслідування ДФС розпочато 6,8 тис. кримінальних проваджень, у яких закінчено досудове розслідування, направлено до суду з обвинувачувальним актом 753 кримінальні провадження стосовно 815 осіб. Забезпечено відшкодування збитків за закінченими кримінальними провадженнями на суму майже 419,5 млн. гривень.

Для з'ясування причин і обставин вчинення посадовими особами можливих корупційних та інших правопорушень у сфері службової діяльності Головним управлінням власної безпеки та відповідними підрозділами територіальних органів ДФС, на які покладено завдання запобігання корупції, протягом 2016 року ініційовано і проведено близько 3,1 тис. службових розслідувань (перевірок). За результатами яких до дисциплінарної відповідальності притягнуто 737 службових осіб, звільнено із займаних посад – 216. З початку року за фактами вчинення посадовими особами ДФС злочинів у сфері службової діяльності правоохоронними органами розпочато 506 кримінальних проваджень.

Протягом 2016 року митниці ДФС порушено понад 23,2 тис. справ про порушення митних правил на суму понад 2,0 млрд. грн., з них по майже 8,0 тис. справ фактично вилучено предмети правопорушень на суму понад 627,95 млн. гривень. Зокрема, вилучено промислових товарів на суму понад 353,55 млн. грн., продовольчих товарів – на суму понад 62,06 млн. грн., валюти – на суму понад 161,57 млн. грн., транспортних засобів – на суму понад 50,77 млн. гривень.

Митниці ДФС розглянуто понад 12,8 тис. справ про порушення митних правил та застосовано адміністративне стягнення у вигляді штрафу на суму понад 555,83 млн. гривень. З цієї суми стягнуто та перераховано до державного бюджету України понад 31,26 млн. гривень.

На розгляд до суду митницями ДФС передано більше 8,8 справ про порушення митних правил на суму понад 1903,87 млн. гривень. За результатами розгляду справ судом прийнято рішення про конфіскацію безпосередніх предметів правопорушень на суму понад 356,87 млн. грн., накладено штрафів на суму понад 302,17 млн. гривень.

Крім того, митницями ДФС до правоохоронних органів направлено більше 1,5 тис. повідомлень про виявлення ознак кримінальних правопорушень.

Також доцільно зауважити, що рівень тінізації відрізняється у країн, які знаходяться на відмінних етапах розвитку економіки. На прикладі дослідження міжнародної Асоціації дипломованих сертифікованих бухгалтерів (АССА), яке присвячено оцінці і прогнозу розвитку глобальної тіньової економіки.

На рис.2.7 зображено рівень тіньової економіки у різних державах світу.

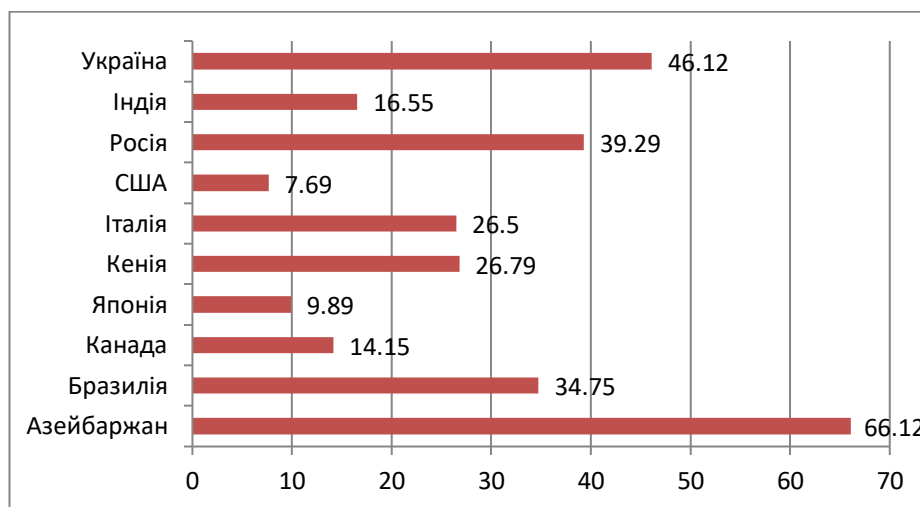

Рис. 2.7. Рівень тіньової економіки у країнах з різним розвитком економіки у % до офіційного ВВП [18]

Лідером за максимальною ознакою тіньової економіки є Азербайджан (67,04%), на другому місці - Росія (39,29%), Україна - третя. Також високий показник у Російській Федерації (39,07%), Бразилії (34,76). Найнижчий показник - у США, Канаді та Японії.

Тінізація економіки по різному впливає на ВВП країни. Тому в країнах, що розвиваються, зріст тіньової економіки зумовлює спадофіційної економіки— це прямо протилежний наслідок. Причиною є те, що

збитки прибутків держави та зріст корупції продукують настільки погану державну інфраструктуру, що ці чинники негативно позначаються на офіційній економіці.

3. Шляхи, інструменти та засоби детінізації економіки: світовий та вітчизняний досвід

Тінізація економіки є серйозною проблемою сучасного піднесення української економіки. Розповсюдження тіньової економіки приводить до різкого спаду ефективності державної політики, утруднення регулювання економіки ринковими методами та вживання інструментів податкової політики.

На сьогодні однією з головних цілей уряду є будівництво суспільства, яке відповідатиме європейським стандартам, проте задля цього необхідно створити придатні умови для розвитку економіки. А це потребує зниження рівня економіки, що перебуває в тіні.

Адже ця проблема є актуальною упродовж багатьох років, шляхами її рішення займалось чимало вітчизняних вчених, а саме: В. Бордюк, С. Бондар, Я. Дяченко, З. Варналій, В. Попович, Т. Приходько, А. Соколовська, А.В. Базилюк, Я.А. Жаліна, І.І. Мазур та інші.

Детінізація економіки це ціла система діянь, що цілеспрямованапередусім на подолання і викорінення мотивів та передумов для процесів тінізації. Стратегічною ціллю детінізації економіки є суттєве зниження рівня тіньової економіки шляхом легалізації тіньових капіталів, створення придатних умов для притягнення легалізованих капіталів в легальну економіку, в реальний сектор.

Сам хід детінізації має багато позитивного. З одного боку - це позитивно відбивається на темпах зросту ВВП. З іншого боку - це громадський позитив, як внутрішній, так і зовнішній. Сьогодні ми можемо говорити про певні факти, що засвідчують ефективність заходів стосовно детінізації економіки використаних останнім часом.

По-перше, відбулася лібералізація правового поля для підприємництва, наприклад зменшено кількість і тривалість перевірок підприємств, упорядковано процедуру реєстрації, ліцензування і т. ін. Представники малого і середнього бізнесу відчують позитив полегшеної системи оподаткування і

звітності, яка сприяє розвитку і становленню суб'єктів малого і середнього бізнесу.

По-друге, це зменшення рівня бартерних актів. Ми взагалі забули про існування такого явища. У 1997 році практично половина діяльностей були бартерними і це було сприятливим середовищем для тінізації. В 2003 році об'єм бартерних операцій становив всього лише 2,3 %, сьогодні менше 1 %. Тому сьогодні навіть не дискутуємо про таке явище як бартер, хоча він має право на існування і існує, але це не в загрозливих масштабах.

По-третє, підняття якості вжитку бюджетних коштів, шляхом обмеження негрошових форм розрахунків з бюджетом та переходом на казначейську форму обслуговування операцій.

По-четверте, ми забули про гіперінфляцію. Україну напевне внесли в книгу рекордів Гінесса - 10260% рівень інфляції у 1993 році. Сьогодні простежується в середньому на рік рівень інфляції в рубежах 10 %.

По-п'яте, забезпечення надійності грошової одиниці, збільшення реальних грошових прибутків населення, зростання довіри до банківської системи.

І завершальне, шосте, легалізація прибутків та нерегламентованої зайнятості населення.

Основна роль у детінізації фінансових надходжень належить державним службам. Саме вони здійснюють моніторинг ситуації, пов'язаної з тінізацією економіки, утворюють фінансову політику, спрямовану на детінізацію економіки, опрацьовують та запроваджують методи та механізми детінізації економіки, приймають закони.

З іншого боку високий рівень тіньової економіки в Україні указує на недосконалість в діяльності державних органів відносно детінізації економіки в Україні.

Окремі сфери тінізації економіки лишаються узагалі не охопленими законодавчо, зокрема економічна кіберзлочинність. Нормативно-правова база цієї сфери не погоджена і включає суперечливі моменти, що створюють

перешкоди при прийнятті рішення чи диференціації того чи іншого виду правопорушення за важкістю чи належністю до тієї чи іншої категорії.

Подолання “тінізації” економіки ні в якому разі не можна сприймати як примусову ліквідацію усіх структурних складових “тіньової” економіки. Світовий досвід свідчує, що тільки силовими методами і поспішно цієї проблеми не вирішити. Це є послідовний процес насамперед її декриміналізації шляхом створення якісно нової правової системи.

Для ефективного вирішення економічної ситуації, котра склалась слід здійснити комплексну систему заходів. Адже тіньова економіка це недуга, яка вражає усі структурні органи держави та загалом всю систему організації економічних взаємин.

По-перше, потрібно здійснити економіко-правову інвентаризацію з подальшою належною декриміналізацією більшості з наявних виявів так званих “тіньових” правопорушень, в залежності від рівня їхньої соціально-економічної небезпеки.

Провідним напрямом тут повинен стати такий підхід, за яким переслідування, покарання і стягування вартісно-майнової компенсації може бути вжито до тих конкретних підприємців, які своїми шахрайськими протиправними вчинками спричинили реальні збитки своїм партнерам, клієнтам, приватним особам.

По-друге, слід послабити і розділити штрафні санкції і покарання за суттєво незагрозливі правопорушення. Досвід (у тому числі інтернаціональний) демонструє, що незначні, але невідворотні суми штрафів, що будуть обов'язково накладатися на порушників, наприклад, акцизних правил торгівлі, більше сприятимуть дотриманню законів з боку “тіньовиків”. У той час як надвисокі штрафні санкції, навпаки, сприятимуть укриванню таких порушень.

По-третє, слід скоротити наявні дискримінаційні частини, що на даний момент займають місце в чинному законодавстві, та посилити ефективність охорони прав власності й інтересів підприємців з боку державної влади.

Вбачається, що чималий доступ суб'єктів неофіційної підприємницької діяльності до надзвичайно потужних і ще не використаних потенційних можливостей державної правової охорони власних майнових прав може стати достатнім стимулом і потрібним гарантом спрощення процесу легалізації “тіньової” економіки.

По-четверте, необхідно суттєво примітивізувати та значно зменшити кількість державних інстанцій, а також кількість обов'язкових візитів підприємців до державних інституцій і організацій для реєстрації та здійснення багаторазової звітності, податкових платежів та інших зайвих бюрократичних вимог.

По-п'яте, варто також налагодити правову та організаційно-кадрову роботу з ціллю підняття рівня професіоналізму, цивілізованості державного апарату та посилення його відповідальності за прояви байдужого і безтактовного відношення до підприємців усіх форм власності, тобто створити правове поле відносин держслужбовців і підприємців.

Реалізація реальних та продуктивних правових та організаційно-процедурних заходів, цілеспрямованих на охорону і звільнення підприємців з лещатв всеосяжної корупції, з одного боку, і кримінально-мафіозного рекету, з іншого, є однією з провідних і потрібних умов обмеження непрошеної “тінізації” економіки.

Для припинення окремих тіньових схем і обмеження тіньової економіки пропонуються такі методи:

передбачити формування спеціального реєстру та загального переліку декларацій із заявленими до відшкодування сумами ПДВ, які вважаються сумнівними. Ця інформація має передаватися від підрозділів оподаткування юридичних осіб до підрозділів обробки та ведення податкової звітності. Крім того, підрозділи оподаткування юридичних осіб після проведення попередніх перевірок повинні формувати реєстри платників, які заявили до відшкодування суми податку 100 тис. грн і більше, декларації яких не були відібрані як сумнівні; застосувати мінімальні ціни на високоліквідні імпортні товари (у)

першу чергу підакцизні) для розрахунків і сплати податків. Варто також створити інститут представників митної та податкової служби в зарубіжних країнах для обміну інформацією про оподаткування зовнішньо-економічної діяльності українських суб'єктів підприємництва. Для контролю за обсягами й асортиментом товарів, що перетинають кордон, слід облаштувати митниці сучасними засобами контролю та обліку товаропотоків; запровадити моніторинг за внутріфірмовими цінами в межах холдингових компаній з метою недопущення реалізації тіньових сум (у тому числі і в межах транснаціональних корпорацій) з подальшим переведенням грошей за кордон. Конкретизація цієї пропозиції в роботі представлена для підприємств вугільної промисловості та сфери нафтопереробки. Потенційно моніторинг може бути запроваджений у будь-якій галузі, де є технологічна кооперація і створена холдингова компанія; ввести систему регресивно-прогресивного оподаткування, що збільшується від зменшення бази оподаткування і, навпаки, знижується, якщо результати роботи підвищуються. За таких умов легалізація доходів буде супроводжуватися наповненням бюджету.

Висновки

Розповсюдження в Україні подібного соціально-економічного явища, як тіньова економіка, а також масштаби продукції та фінансових ресурсів, які обертаються в цій сфері, представляють собою суттєву перепону для забезпечення стабільного розвитку економіки. Серйозною проблемою є те, що переважна більшість операцій, які можна зарахувати до тіньових, можна утілювати в легальному нормативно-правовому полі, а доведення факту виконання тіньової діяльності вимагає чималих старань органів державної влади. Як наслідок, розміри тіньової економіки не можуть бути повністю враховані офіційною статистикою, розробка спеціальних методів обліку і оцінок цього явища стає неможливим.

В кожній галузі прояву тіньової економіки слід розшукувати різні напрями детінізації, бо специфічність кожної сфери не дає все вивести під стандартне трактування. Так, сферу підприємництва варто узаконити за рахунок покращення системи оподаткування, у добувній промисловості потрібно реалізувати прозоріші розподіли спеціальних дозволів і ліцензій на реалізацію діяльності, у виплаті заробітної плати працівникам – знищити диспропорції в оплаті праці та увести диференціацію оподаткування. Тобто потрібно створити умови для легалізації тіньового сектора та усунення державних корумпованих структур на всіх рівнях влади.

Тіньовий сектор економіки має серйозний вплив на всі соціально-економічні процеси, які проходять у суспільстві. Без урахування даного явища неможливе проведення наукового економічного розгляду на макро- і мікрорівнях, схвалення ефективних управлінських постанов на всіх рівнях. Ігнорування такого різностороннього й суперечного явища, як тіньова економіка, приводить до значних помилок при формулюванні макроекономічних показників, до неадекватної оцінки найважливіших процесів і тенденцій, до тактичних і стратегічних прорахунків під час прийняття відповідних постанов. Цей сектор

економіки суттєво впливає на всі напрями економічної діяльності, на політичне й суспільне життя кожної держави.

Результатом посилення загрози тіньової економіки є ослаблення соціальної оборони населення і зниження його економічної активності, а також суттєве зниження темпів економічного зросту на макрорівні в наслідку залишку помітної кількості фінансових ресурсів.

Поряд з легальною економікою функціонує тіньова економіка. Кожній країні світу притаманний деякий її рівень (близько 10-15% від ВВП). Поряд із цим, присутність тіньової економіки є негативним явищем для державного закону та устрою будь-якої країни. Складовими частинами тіньової економіки є: неформальна діяльність, фіктивна та кримінальна діяльність. Причини, через які виникає тіньова економіка класифікуються за часом, тобто мають довгострокове, середньострокове та короткострокове джерела утворення. За оцінками багатьох експертів рівень тіньової економіки в Україні досяг позначки, що дорівнює близько 40 %. Експерти визначають підвищення рівня тіньової економіки до 40-50% ВВП критичним та бажано не допустимим.

Негативними наслідками функціонування тіньової економіки є: скорочення обсягів офіційного виробництва, поглиблення некерованості економічними процесами, скорочення податкових надходжень до бюджету та фінансування важливих та стратегічних напрямів розвитку держави, погіршення умов існування соціального сектора країни, вивільнення працівників; зменшення міжнародного престижу країни, довіри інвесторів як зовнішніх, так і внутрішніх, «втеча» капіталу за кордон тощо. Одним із 33 найголовніших негативних чинників тіньової економіки є погіршення умов функціонування підприємств.

Для подолання негативних результатів процесу тінзації економіки слід опрацювати та реалізувати низку заходів стосовно протидії тінзації, а саме: притягнення до реалізації стратегії легалізації представників міжнародних організацій, спеціалізованих на протидії підпільному господарюванню, та громадянського суспільства; визначене і продуктивне

спрощення погоджувальних та дозвільних процедур відносно реалізації підприємницької діяльності щонайбільше в інноваційній сфері; впровадження податкових стимулів до накопичення та інвестування коштів в інноваційну сферу.

Список використаної літератури

1. Ванькович Ю.М. Класифікація тіньової економічної діяльності / Ю.М. Ванькович // Науковий вісник НЛТУ України. - 2010. – № 20.5 – 197 с.
2. Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології [Текст] : монографія / В. М. Попович. – К. : Правовіджерела, 1998. – 448 с.
3. Предборський В. А. Економічна безпека держави [Текст] : монографія / В. А. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 392 с. – (Юридична книга).
4. Ладюк О. Статистична оцінка масштабів тіньової економіки України як необхідний інструмент подолання перешкод на шляху до вступу України у ЄС [Текст] / Ольга Ладюк, Святослав Огреба // Економічний аналіз. – 2012. – Вип. 10, ч. 4. – С. 220-223.
5. Зверькова, Н. Фінансовий моніторинг як захід протидії тіньовій економіці в Україні [Текст] / Н. Зверькова // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – №2. – С. 8-10.
6. Варналій З. Шляхи детінізації економіки України та її особливості // Банківська справа. - 2007. - №2. - С.56-66.
7. Предборський В.А. Тіньова економіка як загроза національній безпеці // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – №9(52). – С.14–18.
8. Базилевич, В. Методичні аспекти оцінки масштабів тіньової економіки [Текст] / В. Базилевич, І. Мазур // Економіка України. – 2004. – №8. – С.36-
9. Ечмаков, С. М. Теневая экономика : анализ и моделирование [Текст] / С. М. Ечмаков. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 408 с.
10. Баланда А. Л. Тіньова економічна діяльність у контексті захищеності національних інтересів України [Текст] / А. Л. Баланда // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №8. – С. 12-16.
11. Лейфура, М.В. Основні методики оцінки рівня тіньової економіки та її динаміка в Україні [Текст] / М.В. Лейфура // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – №2(10).

12. Визначення поняття «тіньова економіка» та її види. – [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/115/7739.html>
13. Причини тіньової економіки України. – [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://www.klubok.net/article2533.html>
14. Шапуров О. О. Економічні аспекти тіньової економіки [Текст] / О. О. Шапуров // Економічна наука. – 2011. – С. 27-28.
15. Гречишкіна О.О. Визначення структурних елементів неформальної економіки [Електронний ресурс] / О.О. Гречишкіна // Часопис економічних реформ. – 2014. – № 2. – С. 13-18. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2014_2_6.
16. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=236bfd6e-429c-42f8-97a3-10368d4c8902>.
17. Фінансова політика держави у забезпеченні детінізації економіки України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_zadvorhyh.pdf
18. Рівень тінізації економіки у різних державах світу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news>
19. Оцінка Світового банку. International monetary fund. [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/index.htm>.